

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת ויגש תשע"ו

פרשת יוסף ואחיו

כאילו אינו אביכם. לכן נבהלו ולא יכלו לענות אותו דבר".

הקושי בלימוד פרשת יוסף ואחיו

איך באמת לא התחשבו האחים ביעקב אביהם? - כדי לענות על שאלה זו, צריך להקדים ולומר, שקשה מאד לדבר על פרשת יוסף ואחיו. עד לפרשה זו, למרות שאין לנו השגה באישי הדורות הראשונים ובמהות חטאיהם, ידענו לפחות עם מי עלינו להזדהות ועם מי אין עלינו להזדהות. כשמדובר היה בקין והבל - ידענו עם מי להזדהות. גם כשמדובר היה באברהם ולוט, באברהם ואמרפל, ביצחק וישמעאל, או ביעקב ועשו - ידענו עם מי להזדהות. אבל בהגיענו לפרשת יוסף ואחיו, הענין מסובך. שני הצדדים הם צדיקים גמורים! כולם אהובים, כולם ברורים, כולם גדולי עולם, שהכהן הגדול נושא את שמותם על כתפיו ועל לבו (שמות כח, יב; ושם, כט), "שיהא רואה הקב"ה השבטים כתובים לפניו ויזכור צדקתם" (רש"י שם, יב). ובכל זאת - מחלוקת נוראה ביניהם, שנאת חנם, התנכלות להריגת אח, ולבסוף מכירתו לעבד. איך ניתן להבין זאת?

האמת היא, שהדברים הם למעלה מהשגתנו. אין לנו תפיסה בגדולי עולם אלו, לא בצדקתם ואף לא בחטאיהם, הדקים מיכולת תפיסתנו. אך היות ונותן התורה כתב לנו בתורתו פרשה זו, חובה עלינו ללמוד אותה. אבל עלינו לדעת, שאיננו מבינים את הדברים עד הסוף, וכל דברינו אינם אלא כפי קוצר השגתנו.

האחים דנים את יוסף למיתה מדין "רודף"

השאלה הראשונה שיש לשאול בפרשה זו היא: "בהיות פלם צדיקים גמורים... איך נוצצו לב יקרו להרוג את אחיהם או למכרו"?! (ספרינו בראשית לו, יח) איך הגיעו צדיקים גמורים כאלו, למעשה נורא כל כל? התשובה היא, שהאחים סברו שיוסף אינו אלא "רודף", וכל יצר מחשבות לבו אינו אלא "למצוא עליהם עלילה או להחטיאם, כדי שיקללם אביהם או יענישם הא-ל יתברך, וישאר הוא לבדו ברוף מַבְּנִים", וממילא - "הבא להרגך, השכם להרגו" (שם).

מה הביא את האחים למחשבות חמורות שכאלו לגבי יוסף? אמנם יוסף הביא את דיבתם רעה אל אביהם, אך מדוע יש לחשוך בו משום כך במזימה חמורה כל כך? התשובה היא, שהאחים חששו למהדורה נוספת של מה שקרה כבר בשני הדורות הקודמים. הרי גם לאברהם אבינו היו כמה בנים, ורק אחד מהם נבחר לרשת את ארץ הקודש ולהיות ממשיך המורשת הרוחנית של אברהם. ישמעאל ובני קטורה - נדחו. דור אחר כך, שוב אותו דבר: משני

"העוד אבי חי"?

"ויאמר יוסף אל אחיו: אָנִי יוֹסֵף, הָעוֹד אָבִי חַי? וְלֹא יָקְלוּ אָחִיו לְעֲנוֹת אֹתוֹ, כִּי נִבְהָלוּ מִפְּנֵיו" (בראשית מה, ג). בתחילת המעשה, לפני שנים, לא יכלו לדבר עם יוסף בגלל שנאתם אליו - "וישנאו אותו, ולא יכלו דברו לשלם" (שם לו, ד). עכשיו הם שוב אינם מסוגלים לדבר עם יוסף, אך הפעם לא מחמת שנאה, אלא מחמת בוש (עי' רש"י מה, ג). חז"ל אומרים: "אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה!... יוסף קָטַן של שבטים היה, ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו, שנאמר: 'ולא יכלו אחיו לענות אתו כי נבהלו מפניו'; לכשיבא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא, שנאמר: 'אֹכִיחֶךָ וְאֶעְרְכֶה לְעֵינֶיךָ' (תהלים נ, כא), על אחת כמה וכמה!" (ב"ר צג, י. ועי' גם חגיגה ד, ב). ידועה השאלה, שלכאורה אין כאן שום תוכחה. יוסף אומר רק "אָנִי יוֹסֵף", ושואל "הָעוֹד אָבִי חַי", איפה כאן התוכחה? ובכלל, איזה מקום יש לשאלת "הָעוֹד אָבִי חַי"? והרי ברור מכל הדברים שאמר יהודה אל יוסף שיעקב חי, אז מה יש לשאול "הָעוֹד אָבִי חַי"? - הספורנו עונה על שתי השאלות ומסביר, ששאלת "הָעוֹד אָבִי חַי" איננה שאלה של בירור, אלא שאלה של תמיהה. יוסף מביע כאן תמיהה על האחים: "הָעוֹד אָבִי חַי"?! איך אפשר שלא מת מדאגתו אלי...? זוהי אפוא תוכחה קשה! והרחיב "בית הלוי" (על התורה) וביאר עוד, שהתוכחה היתה נוקבת עוד הרבה יותר מכך. שכן יוסף העמיד את האחים מול סתירה: הרי לפני רגע התחננתם אלי לחוס על אביכם הזקן אשר עלול למות אם לא יחזירו אליו את בנימין - "יִהְיֶה כְּפָאוֹתוֹ כִּי אֵין הַנֶּעֱר, וְנָמַת" (בראשית מד, לא) - ואם כן, איך לא חששתם אתם בעצמכם לחיי אביכם כאשר מכתם אותי למצרים? "הָעוֹד אָבִי חַי"?! הרי היה עלול למות מצער אחרי מה שעשיתם לי! "ולא יכלו אחיו לענות לו על תוכחתו, כי הוא סתירה וקושיא עליהם מעצמם על עצמם" (בית הלוי שם מה, ג).

אבל יש גם פירוש אחר לשאלה "הָעוֹד אָבִי חַי". ה"כלי יקר" מפרש, שהשאלה היא כפשוטה - שאלה שנועדה לברר מידע. אמנם האחים אמרו כבר ליוסף שאביהם חי, אך "מכל מקום חשב יוסף, אולי אמרו כן כדי שיכמרו רחמיו על הזקן ולא יגרום לו מיתה, [אבל באמת יעקב מת כבר מזמן]. לכן שאלם שנית, העוד אבי חי" (כלי יקר שם). ובכל זאת, בעקבות דברי חז"ל שאמרו שהיתה כאן תוכחה, מסיים ה"כלי יקר" ומסביר, שהגם שיוסף התכוין בכנות לשאול "הָעוֹד אָבִי חַי", ולא התכוין להוכיח, אך "לבבם לא כן ידמה, וחשבו שלא נתכוין לשאול אם הוא חי או לא, אלא שבא להזכיר עוונם, על כן אמר 'הָעוֹד אָבִי חַי', לומר שאביו הוא ולא אביכם, כי לא חסתם על צערו

יהיה מותר לי להרוג אותו, למרות שאין "נוגע בדבר" יותר ממני! מטעם זה, רשאים היו האחים לדון את יוסף למיתה למרות שהיו קרוביו, ולמרות שהיו נוגעים בדבר.

בכך יובן גם דבר נוסף. התורה כותבת: "וַיִּקְחֵהוּ וַיִּשְׁלַכְהוּ אֶת־הַבְּרִיחַ... נִשְׁבּוּ בְּיַד אֲרָמִים לְלֹא אֶל־לֶחֶם" (בראשית לו, כד-כה). וקשה: הרי הלכה היא, שסנהדרין שהרגו את הנפש, אין טועמין כלום כל אותו היום (סנה' סג, א) וזהו אחד הדינים הנלמדים מן הפסוק "לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם" (ויקרא יט, כו). כיצד אפוא יושבים האחים לאכול, לאחר שדנו את יוסף למיתה והשליכוהו לבור כדי להרגו? על פי מה שבארנו, הענין ברור: ברודף לא קיים דין זה, שאסור לאכול לחם לאחר הריגתו. אם מישהו ירה ברודף והרג אותו, אין עליו איסור לאכול לחם באותו יום. ועל כן, לא נמנעו האחים מאכילת לחם לאחר שהשליכו את יוסף לבור.

עוד קשה לכאורה: לאחר שדנו האחים את יוסף למיתה, קם יהודה ואומר: "מִהַ בְּצַעַע פִּי נִהְרַג אֶת אֶחָיו... לְכוּ וְנִמְכְּרֵנוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים, וְיִדְנוּ אֶל תְּהִי בֹ" (בראשית לו, כו-כז) כיצד מציע יהודה לְוֹתֵר על הריגת יוסף, ולהמיר את הריגתו במכירתו לישמעאלים? והרי התורה אמרה: "וְלֹא תִקְחוּ כֶפֶר לְנַפְשׁ רֵצַח אֲשֶׁר הוּא רִשָׁע לְמוֹת" (במדבר לה, לא). אסור להמיר חיוב מיתה בתשלומי ממון או בעונש אחר.

לפי מה שבארנו, גם קושיא זו מיושבת. הרי האחים לא דנו את יוסף לחיוב מיתה רגיל, אלא לחיוב מיתה בתורת רודף. וברודף הרי הדין הוא, שאם נמצאה דרך להנצל ממנו בלי להרוג אותו, אסור להרגו (רמב"ם הלכ' רוצח ושמירת נפש פ"א ה"ז). רק אם אין עצה אחרת להנצל ממנו, מותר להרוג את הרודף. ולכן, ברגע שיהודה מציע למכור את יוסף לעבד ולהפטר מרדיפתו בדרך זו, מקבלים האחים את ההצעה², ועושים כדבריו³.

הסיבה לטעותם של האחים

ובכל זאת, אחרי הכל, טעו אחי יוסף בדינם. כפי שכבר הזכרנו, יוסף כלל לא התכוין לרדוף את אָחָיו ח'ו, וכל כוונתו בהבאת דיבת אָחָיו אל אביו היתה לטובתם. מה היה א"כ הגורם לטעותם הנוראה של האחים?
לנו אסור לדבר מעצמנו על קדושי עליון אלו, אבל התורה מעידה שטעותם נגרמה בשל קנאה. "וַיִּרְאוּ אֶחָיו פִּי אֶת־אָהֱבָה אֲבִיהֶם מִכָּל אֶחָיו - וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ" (בראשית שם, ד). לולא אותה קנאה, לא היו באים לכלל טעות, לחשוב שיוסף רודף אותם. היו מגיעים להבנה הנכונה, שיוסף מתכוון לטובה, ואם יש לו טעות בהלכות אבר מן החי, אפשר להתווכח איתו, להראות לו שאיננו צודק, אבל לא לזרוק אותו לבור בגלל זה. אלא ששוחד הקנאה עָוַר את עיניהם של החכמים הגדולים האלה, ועד כדי כך הם משוכנעים שהם צודקים, עד שאפילו בבית הסֶהֶר במצרים, כשהם כבר מגיעים למסקנה שיש בהם איזו אשמה, הם אומרים: "אֲכַל אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אֶחָיו, אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהַתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמְעֵנוּ" (שם מב, כא). "לא אמרו שתהיה אשמתם על מכירתו או מיתתו, אלא על אכזריותם

בניו של יצחק, רק יעקב נבחר לרשת את ארץ ישראל ולהיות ממשיך המורשת הרוחנית, וְעָשׂו - נדחה. עָשׂו אמנם צועק ובוכה (בראשית כז, לד-לה), אבל זה לא עוזר לו. יעקב מקבל את א"י ואת כל המורשת הרוחנית של אברהם אבינו, ולעשו נאמר "ואת אחיך תעבד" (שם, מ).

אחי יוסף סבורים א"כ, שיוסף מתכנן גם הוא לעשות כך, לנשל את אָחָיו מן הירושה הרוחנית של שלושת האבות, וליטול אותה לעצמו. הוא לבדו יקבל את כל הירושה הרוחנית של האבות, ויתברך מפי יעקב "הָיָה גִבּוֹר לְאֶחָיו", כפי שהתברך יעקב מפי יצחק, והאחים במקרה הטוב יהיו כפופים לו כעבדים (כפי שנראה היה מן החלומות שספר להם), ובמקרה הפחות טוב - יורחקו לגמרי מא"י וְיִשְׁלַחוּ לארץ רחוקה, כפי שעשה אברהם לבני קטורה (שם כה, ו. ועי' רש"י שם). לכן הם רואים ביוסף רודף מסוכן, "המתנקש בנפשם להמיתם בעולם הזה או בעולם הבא או בשניהם" (ספורנו שם לו, יח).

כמובן, הדברים לא היו ולא נבראו. יוסף מביא את דיבת אָחָיו אל אָבִיו לא כדי לרדוף אותם, אלא לטובתם. יוסף סבור היה בטעות, שאָחָיו אוכלים אבר מן החי ועושים עברות נוספות (עי' רש"י שם, ב, ועי' בשפתי חכמים' שם שפָּאָר מה היתה טעותו של יוסף), וסָפַר את הדברים לאביו לא כדי לרדוף את אָחָיו ח'ו, אלא כדי שיעקב פָּאָב, וכנביא, וכאחד מגדולי הדור (יצחק אבינו היה עדיין חי), יחנכם, ובכך יזכו לחיי עוה"ב. אבל כשם שיוסף טעה בהערכת מעשיהם של אָחָיו, כך טעו גם האחים בהערכת מעשיו של יוסף, וסברו שכוונתו היא לרדוף אותם, ועל כן דנו אותו למיתה.

שלוש קושיות בהלכה המיושבות על פי הנ"ל

יש מקשים: איך יכלו האחים לדון את יוסף למיתה? והרי פסולים היו לדון אותו, הן מצד שהיו קרוביו, והן מצד שהיו נוגעים בדבר! החזון אי"ש כותב אמנם ('אמונה ובטחון' פ"ג אות ל'), שחכם איננו חשוד לְעֵנֶת את פסיקתו בגלל נגיעות כלשהן, כי אהבת האמת היא אצלו למעלה מכל נגיעה, ואולם החזון"א מבאר שם שזהו רק בפסיקת הלכה (למשל: לפסוק אם בהמה היא טרפה או לא. בזה יכול החכם לפסוק לעצמו, ואין לחשוש שיעֵנֶת את הדין בגלל הפסד ממון, ואפילו בהפסד מרובה). אבל בדין (בין דיני ממונות, ובין דיני נפשות) - גם חכמים עלולים לשנות מן האמת בגלל נגיעה, כפי שאומרת התורה: "כִּי הִשְׁחָד יֵעָנֶר פְּקָחִים" (שמות כג, ח) [ועיין שם בחזו"א, שפָּאָר מדוע בפסיקת הלכה אין חוששים שהחכם יושפע מנגיעה, ואילו בדין כן חוששים לכך]. ממילא, גם אם האחים הם צדיקים גדולים, אין הם יכולים לדון את יוסף, שכן יש חשש שיושפעו מנגיעתם. כיצד א"כ ראו רשות לעצמם לדון אותו?

על פי מה שהסברנו, הענין מיושב. הרי האחים לא דנו את יוסף בתורת דיני נפשות רגילים, אלא מדין רודף. וברודף הרי אין פסול של "קרוב" או של "נוגע בדבר". כל אחד רשאי להרוג את הרודף, גם אם הוא קרובו וגם אם נוגע בדבר. אם אראה למשל יהודי רודף אָחָיו עם אקדח,

עצם היום הזה" וכו'. ממילא, אי אפשר לדחות את הצום ליום אחר, אפילו אם הוא חל בשבת. אמנם הרמב"ם לא פוסק כך, הרמב"ם פוסק שאם היה צום עשרה בטבת חל בשבת היינו דוחים את התענית למחר⁵ (הלכ' תעניות פ"ה ה"ה), אבל לדעת האבודרהם, אם עשרה בטבת היה חל בשבת, היו צריכים להתענות בו בעצם יום השבת⁶. רואים מזה את החומרה המיוחדת של עשרה בטבת, שבו התחיל המצור על ירושלים⁷.

אבל גם אחרי שהתחיל המצור, עוד היה אפשר לחזור בתשובה ולמנוע את החורבן. ירמיהו מוכיח את צדקיהו פעם אחר פעם ואומר לו להכנע למלך בבל, ומסתבר שאם היה שומע לו ומקיים את דבר ה' אשר בפיו - המקדש לא היה נחרב (עי' ירמיהו לח, יז), אבל צדקיהו לא שומע לירמיהו ומסרב להכנע, והסוף הוא שהמקדש נחרב.

ביאור אמירה תמוהה של חזקיהו המלך

בקשר לחורבן, ישנה פרשה קשה שהיתה בימי חזקיהו. חזקיהו היה חולה והבריא, ואחרי שהבריא שלח לו מלך בבל שלוחים לדרוש בשלומו. חזקיהו שמח על השלוחים, מאכיל אותם, משקה אותם, וַיִּרְאֵם אֶת כָּל בֵּית נְכֹתָהּ, אֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הַזָּהָב וְאֶת הַבְּשָׂמִים וְאֶת שֶׁמֶן הַטּוֹב וְאֶת בֵּית כְּלֵי וְאֶת כָּל אֲשֶׁר נִמְצָא בְּאוֹצְרוֹתָיו, לֹא הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא הָרָאם חֲזַקְיָהוּ בְּבֵיתוֹ וּבְכָל מְמַשְׁלָתוֹ" (מל"ב כ, ג). אפילו את ארון הברית שבמקדש פתח לפניהם, והציג בפניהם את הלוחות! (רש"י שם) ישעיהו הנביא מגיע אל חזקיהו ושואל אותו: "מַה אָמַרְוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה, וּמֵאַיִן זָבָאוּ אֵלֶיךָ?" (שם, יד) אומר לו חזקיהו: "מֵאַרְצֵי רְחוֹקָה בָּאוּ, מִבְּבֶל" (שם). אומרים על כך חז"ל: "זה אחד משלשה שפדקן הקב"ה ומצאן עביט של מים עכורים... היה לו להשיב: אתה נביאו של מקום, ואתה שואל אלי?! [במקום זה] התחיל חזקיהו מתגאה, ואמר: מארץ רחוקה באו אלי! לכך נענש, ועל ששמח עליהם והאכילן על שלחנו" (רש"י שם). ישעיהו הרי לא ביקש כאן שיעור בדיעת הארץ, לדעת אם בבל קרובה או רחוקה. בשביל מה היה צריך חזקיהו לומר, "מֵאַרְצֵי רְחוֹקָה בָּאוּ, מִבְּבֶל"? אלא שהרגיש איזו מעלה, איזה כבוד, שמארץ כ"כ רחוקה באו אליו שלוחים. אמנם השלוחים באו בגלל הנס הגדול שה' עשה לו, שהחזיר גלגל חמה עשר שעות אחורנית (שם, יא. ועי' רש"י שם יא-יב), אך בכל זאת הוא מרגיש בזה מעלה גדולה מדי, שהגיעו אליו שליחים מבבל. אומר לו על כך ישעיהו: "שָׁמַע דָּבָר ה'! הֲנֵה יָמִים בָּאִים, וְנִשְׂאָ כָּל אֲשֶׁר בְּבֵיתְךָ וְאֲשֶׁר אֶצְרֶיךָ אֲבִתְיָךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה בְּבִלְהָ, לֹא יִנְתָּר דָּבָר, אָמַר ה'. וּמִבְּנֵיךָ אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמֶּךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד יִקְחוּ, וְהָיוּ סְרִיסִים בְּהִיכַל מְלֶכְךָ בְּבִלְ" (שם, טז-יח). כיצד מגיב חזקיהו על הדברים הקשים הללו? - "וַיֹּאמֶר חֲזַקְיָהוּ אֶל שְׁעֵינָהּ: טוֹב דָּבָר ה' אֲשֶׁר דִּבְרָתָ... הֲלוֹא אִם שָׁלוֹם וְאַמֶּת הָיָה בְּיָמֵינוּ". ובלשונונו - לא נורא. אחרי מותי - שיהיה חורבן. העיקר שבימי יהיה שקט...!

תשובה זו נראית משונה מאד. מנבאים לחזקיהו על אסון נורא כזה, שבנו יגלו ויהיו עבדים בהיכל מלך בבל, והוא מתנחם בכך שהדבר לא יהיה בימיו?! הרי היה צריך

בהתחננו" (ספורנו שם לו, יח). הם אינם מתחרטים על עצם המכירה, אלא רק על כך שלא נהגו עם יוסף לפנים משורת הדין, לאחר שהתחנן אליהם. על פי שורת הדין - צדקנו. היינו צריכים לזרוק אותו לבור, או למכור אותו לישמעאלים. אבל לאחר שיוסף כל כך התחנן אלינו, היינו צריכים לעשות לפנים משורת הדין... הם עדין אינם מבינים עד כמה טעו, ואינם חוזרים בהם ממכירת יוסף. רק כשיוסף אומר להם "אני יוסף", אז עומדים האחים על טעותם באופן מלא.

על מה יוכיחו אותנו ביום הדין?

כפי שהזכרנו, בעקבות המעשה עם יוסף ואחיו, אמרו חז"ל: "אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה!... יוסף קָטַנָּן של שבטים היה, ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו... לכשיבא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא... על אחת כמה וכמה!"

על מה תהיה התוכחה שיוכיח הקב"ה את כל אחד ואחד? - התוכחה תהיה, כמה יכולנו ללמוד יותר ולא למדנו, כמה יכולנו לכוין יותר בתפילה ולא כיווננו, לכוין בשמות הקדושים ובשאר התפילה, איך הייתי יכול להיות ולא הייתי, זו היא התוכחה שיוכיחו אותנו ולא נוכל לעמוד בה. מי שעשה עבירות חמורות, ודאי שתהיה לו בעיה גדולה מאד. אבל גם מי שעשה עבירות שנראות לנו קלות, גם הן חמורות מאד. "פִּי אֶת כָּל מַעֲשֵׂה - הָאֱלֹקִים יָבֵא בְּמִשְׁפָּט עַל כָּל נַעֲלָם, אִם טוֹב וְאִם רָע" (קהלת יב, יד), אם זו ברכה בלי כוונה, או משהו אחר, הכל יבוא במשפט. ממילא, אוי לנו על כל הדברים האלה, שאדם היה יכול ללמוד יותר, או לחזור יותר, או לכוין יותר בתפילה, או לעשות טובה לאיזה יהודי ולא עשה, על כל הדברים האלה יהיה יום הדין.

צום עשרה בטבת - אפילו בשבת

אנו מתקרבים לעשרה בטבת. מה קרה בעשרה בטבת? - אומר הקב"ה ליחזקאל: "בֶּן אָדָם, כָּתֹב לְךָ אֶת שְׁם הַיּוֹם, אֶת עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה, סִמְנָךְ מֶלֶךְ בְּבִלְ אֶל יְרוּשָׁלַם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה" (יחזקאל כד, ב). בעשרה בטבת התחיל המצור על ירושלים בבית ראשון, ולכן נקבע יום זה כיום תענית. האבודרהם אומר חידוש גדול על עשרה בטבת. והוא, שאם היה אפשר שיחול עשרה בטבת בשבת, היו מתענים בו אפילו בשבת, ולא היו יכולים לדחות את התענית ליום אחר. והטעם, מפני שבתענית זו נאמר "בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה" כמו ביום הכפורים, וא"כ כפי שתענית יוה"כ דוחה את השבת, כך גם תענית עשרה בטבת דוחה את השבת (אבודרהם - סדר תפלת התעניות). והוסיף על כך מרן הגר"ח מבריסק זצ"ל ובאר (חי' הגר"ח על הש"ס סי' מ"ד), שהטעם לזה הוא, מפני שהצומות האחרים תלויים בחודש, ולא ביום, כמו שנאמר: "צוּם הַרְבִּיעִי וְצוּם הַחֲמִישִׁי" וכו' (זכריה ה, יט). העיקר הוא אפוא, שהצום יהיה בחודש החמישי, ובחודש השביעי וכו', ולא כ"כ משנה באיזה יום בחודש. אבל כאן, בעשרה בטבת, הצום תלוי ביום, ולא רק בחודש, וכפי שנאמר לנביא: "כָּתֹב לְךָ אֶת שְׁם הַיּוֹם, אֶת

היה מונע את החורבן. הם לא עשו את זה, לא מנעו, ועל זה הצום של עשרה בטבת. היה חורבן שיכלו למנוע אותו, ולא מנעו אותו.

הרמב"ם אומר, "יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב" (רמב"ם הלכ' תעניות פ"ה ה"א). כלומר, איננו צמים על העבירות של אבותינו, אלא על העבירות שלנו, שהם כמו העבירות של אבותינו.

מנין לרמב"ם שמעשינו רעים כמעשה אבותינו? אולי אנו טובים וצדיקים מהם? חושבני שהתשובה היא, ש"כל דור שאינו נבנה (בית המקדש) בימיו, מעלין עליו כאילו הוא החריבו" (יר' יומא פ"א ה"א). ממילא, אם לא זכינו עדין לבנין בית המקדש מחדש, משמע שיש במעשינו כדי להחריב את המקדש לו היה בנוי. הרי שמעשינו אינם טובים ממעשי אבותינו, שאף הם החריבו את המקדש. אמנם לא מוכרח להיות שאנו חוטאים באותם חטאים שחטאו בהם הם, אבל בס"ה המצב הוא שאיננו יותר טובים מאבותינו. ולכן, "עוונות אבותינו החריבו נַה, וחטאתינו האריכו קצו".

אנו מנסים שלא תהיה תוכחה כל כך חריפה כמו שחז"ל אמרו, ושנזכה כבר להמתיק את התוכחה ביום התענית עצמו ובתהליך של תשובה שימנע את התוכחה. נזכה שהצום יהפך לששון ולשמחה, במוצאי שביעית בן דוד בא (מגילה יז, ב), ואז נזכה כבר שיהיה לששון ולשמחה בעז"ה.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

לקרוע את בגדיו, ולבכות ולהתחנן לבטל את רוע הגזירה! אינני יודע איך אפשר לקרוא פרק כזה, בלי להזדעזע מתשובתו של חזקיהו! אדם שהקב"ה רצה לעשותו משיח (סנה' צד, א), איך יתכן שגיב כך על נבואה קשה כזו?

כמדומני שהתשובה לשאלה זו נשענת על נבואה אחרת, המופיעה בספר ירמיהו. בירמיהו מסופר, שמיכה המורשתית ניבא בזמן חזקיהו ואמר: "ציון שְׁדָה תִּחְרַשׁ, יִירוּשָׁלַם עִיִּים תִּהְיֶה, וְהָרַ הַבְּיַת לְבָמֹת יַעַר" (ירמיהו כו, יח). כלומר: ה' כעס על ישראל ועל חזקיהו כל כך, עד שרצה להביא עליהם את החורבן כבר בימי חזקיהו. ואולם חזקיהו נכנע לפני ה', כמו שמפורש בדברי הימים (דהיי"ב לב, כו), ולכן לא בא קצף ה' בימי חזקיהו, אלא נדחה בכמה דורות. נמצא אפוא, שהנבואה של ישעיהו מרגיעה את חזקיהו. מיכה אומר לו שמיד יהיה חורבן, ואילו ישעיהו מודיע לו שהחורבן לא יהיה בדורו. לכן "טוב דָּבַר ה' אֲשֶׁר דִּבְרָתָהּ". לעומת מה שהיה צפוי, זוהי הרי נבואת נחמה, שהעונש נדחה בכמה דורות.

הרי שתשובה יכולה לדחות את הפורענות. הפורענות לא מוכרחה לבוא, ואפשר לדחות אותה, ואכן חזקיהו דחה אותה בהכנעו לה'. כך היה יכול לעשות גם צדקיהו, אלא שצדקיהו לא רצה להכנע לדבר ה', ולכן בימיו בא החורבן.

"עוונות אבותינו החריבו נַה, וחטאתינו האריכו קצו"

קצו"

יש בחז"ל, ומובא גם בקינות לתשעה באב ("איכה אָלִי קוֹנְנוּ מֵאֲלִי" - בסוף הקינה), שהחורבן היה צריך להיות בימי יאשיהו המלך, אך בגלל שהספידו את יאשיהו בעשרים ושתים אותיות של "אֵיכָה יוֹעַם זָהָב" (איכה ד, א ועי' רש"י שם), זכו שהקב"ה האריך להם אפו ודחה את החורבן בעשרים ושתים שנה. אז עכשיו, כשירמיהו בא אל צדקיהו, כנראה שאפשר שוב לדחות את החורבן. אם צדקיהו היה נכנע תחת מלך בבל כמו שירמיהו דורש ממנו,

1. ולהשל"ה יש מהלך אחר בזה, ולדעתו האחים רצו להרוג את יוסף מדין מורד במלכותו, כי סברו שמתכוין למרוד במלכות יהודה ולמלוך תחתיו ("תְּמַלֵּךְ עָלֵינוּ?..."), "וכל המורד במלך ישראל יש למלך רשות להרוג" (רמב"ם הלכ' מלכים פ"ג ה"ח). נוע"ש בשל"ה שהאריך בזה הרבה, ובאר דיוסף לא התכוין למלוך בעצם, ושחתייה המלכות לו ולזרעו, אלא כל כונתו היתה להעמיד את מלכות יהודה (של"ה חלק "תורה שבכתב", דרוש "צאן יוסף" לפרשת וישב-מקץ-ויגש, דף נ' טור ב' בדפוסים הישנים ד"ה ונחזור).
2. ועוד יותר מכך מובא ברש"י (בראשית לח, א), שאם היה יהודה אומר לאֲלֵחֵי הַשֵּׁיב את יוסף אל אביו - היו שומעים לו! ועל כרחך, שלא דנו אותו בדין מיתה רגיל, אלא כרודף, ולכן אם היה יהודה מציע להפטר מרדיפתו באופן אחר, בלי למוכרו, ובלי לצער את אביהם - היו שומעים לו.
3. ולדעת השל"ה צ"ל, דכיון שמיתת המורד במלכות תלויה ברצון המלך, א"כ הרי המלך (יהודה) אמר כאן להדיא שאינו רוצה להרגו. ונלשטתו מובן מאד למה היו שומעים לו אם היה אומר להם להשיבו אל אביו. שהרי הכל תלוי בדעת המלך].
4. עי' למשל שערי תשובה לרבינו יונה (שער ג' אות י"ג), שגמילות חסדים היא מן המצוות "החמורות ומן העיקרים הנדרשים מן האדם... וכן מצוה להכנס לפני משורת הדין, שנאמר: 'וְצִוְתָהּ הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂוּךָ' (שמות יח, כ), ואמרו רבותינו ז"ל: זה לפני משורת הדין (ב"מ ל, ב). ויש בענין זה דרכים רבות אשר תהיה בהן המצוה הזאת מן החמורות, הכל לפי ענין הדין, כמו שאמרו רבותינו ז"ל: לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דבריהם על דין תורה ולא נכנסו לפני משורת הדין (שם)".
5. וכן מפורש ברש"י (מגילה ה, א ד"ה אבל זמן).
6. ועי' אור שמח (פ"ה מהל' תעניות ה"ו) שבאר, איך יתכן שחייב תענית דרבנן ידחה איסור תענית שבטת שהוא מן התורה.
7. והטעם שתענית עשרה בטבת חמורה בענין זה משאר תעניות החורבן, ואפילו מתשעה באב, ביאר ה"בני יששכר" על פי דברי רבי יוחנן על צום ט' באב, "אלמלי הייתי באותו הדור קבעתיו בעשירי, שרובו של היכל בעשירי נשרף" (שבתשיעי לעת ערב הציתו בו את האור, ורובו נשרף בעשירי). והקשו בגמרא, א"כ למה באמת נקבע הצום לתשיעי ולא לעשירי, ותיירצו - אתחלתא דפורענותא עדיפא (תענית כט, א). היינו, דעיקר האבלות צריכה להיות על ההתחלה. ולפי זה יש לומר, שזוהי הסיבה לחומרת צום עשרה בטבת, שראוי לדחות את השבת יותר משאר הצומות, לפי שזה היום היה אתחלתא דפורענותא, שבו סמך מלך בבל וצר על ירושלים ("בני יששכר" מאמרי חדשי כסלו טבת, מאמר י"ד אות ד').